

УДК 340.12:342.7–053.6(043.5)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.134>

ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ В ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ОСМИСЛЕННІ: ДИТЯЧІ АСПЕКТИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Ортинська Н.В.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів.
ORCID: 0000-0002-5061-5340*

Ортинська Н.В. Поведінка людини в філософсько правовому осмисленні: дитячі аспекти під час військових дій.

В статті досліджено зародження поняття поведінки людини. З'ясовано, що поведінка людини ставала предметом вивчення різних галузей знань. Витоки формування поняття поведінки людини сягає часів Античності, що можливо прослідкувати в працях відомих філософів та мислителів. У даний період розмірковували над поняттям справедливості та співжиття членів соціуму. Констатовано, що визначний вплив на поведінку людини мало християнство, що стало відправним пунктом у формуванні людської поведінки, світосприйняття та як наслідок створення формальних правил, що поступово поширювались на всі сфери людського існування. Історичні події, що мали важливе значення для зміни парадигмальних уявлень про поведінку людини також можливо прослідкувати під час першої та другої світової війни, адже саме у ці трагічні часи сама цінність людини та її життя, здоров'я, честь та гідність набули іншого забарвлення, що також вплинуло на поведінку та її інтерпретацію. Поведінку людини можливо розглядати відштовхуючись від вікових, ціннісних, соціальних, моральних, соматичних, економічних, трудових, політичних маркерів тощо. Формування поведінки людини розпочинається з раннього віку і першочергово батьки є агентами соціалізації дитини та провідниками у самостійне життя і в процесі первинного пізнання нею власної реакції на події та диференціації позитивної та негативної поведінки, що будує основоположний каркас у подальшій взаємодії її з навколишнім світом. Всі ці складові впливають на подальше формування в людини певних стандартних шаблонів, якими вона, підсвідомо користується, як реакцію на навколишній світ. Досліджено значні зміни, що мали місце у післявоєнний період та в період постмодерну. Акцентовано увагу на зміні поведінки людини у сьогоденні. Проаналізовано вплив війни на поведінку дітей та молоді, що піддалась значним змінам.

Ключові слова: поведінка людини, філософія права, постмодерн, релігійна філософія, війна, правила поведінки.

Ortynska N.V. Human behavior in philosophical and legal understanding: children's aspects during military actions.

The article examines the origin of the concept of human behavior. It was found that human behavior became the subject of study in various fields of knowledge. The origins of the formation of the concept of human behavior go back to Antiquity, which can be traced in the works of famous philosophers and thinkers. In this period, the concept of justice and coexistence of members of society was considered. It was established that Christianity had a significant influence on human behavior, which became the starting point in the formation of human behavior, worldview and, as a result, the creation of formal rules that gradually spread to all spheres of human existence. Historical events that were important for changing paradigmatic ideas about human behavior can also be traced during the First and Second World Wars, because it was during these tragic times that the very value of a person and his life, health, honor and dignity acquired a different color, which also influenced behavior and its interpretation. Human behavior can be considered based on age, value, social, moral, somatic, economic, labor, political markers, etc. The formation of human behavior begins at an early age, and parents are primarily agents of the child's socialization and guides to an independent life and in the process of the child's initial learning of his own reaction to events and the differentiation of positive and negative behavior, which builds the basic framework for his further interaction with the surrounding world. All these components affect the further formation of certain standard patterns in a person, which he subconsciously uses as a reaction to the surrounding world. Considerable changes that took place in the post-war period and in the postmodern period are studied. Attention is focused on the change in human behavior in the present.

The impact of the war on the behavior of children and youth, which underwent significant changes, was analyzed.

Key words: human behavior, philosophy of law, postmodernism, religious philosophy, war, rules of conduct.

Постановка проблеми. Поведінка людини ставала предметом дослідження різних галузей знань та перманентно потребувала глибшого розуміння у зв'язку із зміною історичних періодів та викликів, що за ними слідували. Поведінку людини можливо розглядати відштовхуючись від вікових, ціннісних, соціальних, моральних, соматичних, економічних, трудових, політичних маркерів тощо, що в свою чергу як окремо так і в сукупності дозволяють спроектувати моделі очікуваної поведінки людини. При дослідженні поведінки людини, видається важливим оцінювати всі базові елементи, адже саме їхня постійна взаємодія і формує ту чи іншу поведінку людини в певний проміжок часу. Всі ці складові впливають на подальше формування в людини певних стандартних шаблонів, якими вона, підсвідомо користується, як реакцію на навколишній світ.

Мета дослідження є філософський аналіз поведінки людини, її формування та зміну у сьогоденні.

Стан опрацювання проблематики. Поведінка людини ставала предметом дослідження таких науковців як: М.В. Базарник, В.К. Гришук, Т.З. Гарасимів, П.М. Рабінович, О.М. Омельчук та ін.

Виклад основних положень. Людство з початком свого існування створювало правила поведінки людини які постійно викристалізувались у зв'язку із еволюцією. Витоки формування поняття поведінки людини сягає часів Античності, що можливо прослідкувати в працях відомих філософів та мислителів. Вбачається, вже тоді панували роздуми щодо поведінки людини та її наслідків, розважування над поняттям добра та зла і спроби усвідомлення свободи та її меж для загального мирного співжиття між людьми. У даний період розмірковували над поняттям справедливості та співжиття членів соціуму.

Важливим переломним етапом стало зародження релігійної філософії, що стала відправним пунктом у формуванні людської поведінки, світосприйняття та як наслідок створення формальних правил, що поступово поширювались на всі сфери людського існування та є значним фактором впливу і сьогодні. Погоджуємось з О.М. Омельчук, що «проблематику поведінки людини через призму християнства, акцентовано на її суб'єктивному аспекті, а саме – на психічному ставленні людини до своєї поведінки, її мотивах і меті. Це великою мірою відображено в ідеї любові до ближнього, яку проповідувало християнство. Абсолютна любов убачалася у

самозреченні, в максимумі самовідданої любові Христа до грішної земної людини, любові-жертви заради спасіння людства. Хоча для пересічних християн заповіді «не вбий», «не суди», «дай тому, хто просить», «не збирай скарбів на землі», «люби ворогів своїх» видавалися такими, що суперечать здоровому глузду» [1, с. 16].

Історичні події, що мали важливе значення для зміни парадигмальних уявлень про поведінку людини також можливо прослідкувати під час першої та другої світової війни, адже саме у ці трагічні часи сама цінність людини та її життя, здоров'я, честь та гідність набули іншого забарвлення, що також вплинуло на поведінку та її інтерпретацію.

Зміни, що відбувались у суспільстві в період постмодерну також вплинули на гендерні ролі, поведінкою жінок та чоловіків, доступу до професій, розмивання формальних та стереотипних обов'язків та функцій, що сприяло помітній зміні шлюбно-сімейних відносин, виховання дітей та загалом на світоглядні парадигми цього періоду.

Поведінка людини переплітається з навколишнім світом, ситуацією в якій перебуває особа, відштовхуючись від меж дозволеного та боротьби за відстоювання своїх переконань та амбіцій. В кожному визначному історичному періоді людство піддавалось викликам і на прикладі постмодернізму можливо простежити дещо неочікувану зміну поведінки людини, її реакцію на зовнішній світ, "...плюрально за своєю суттю культура постмодерну не сприймає одноманітності та лінійності та й взагалі будь-яких чітко встановлених меж. Це стосується і гендерного питання. Як зазначають дослідники гендерних відносин, саме під впливом постмодерну відбувається трансформація гендерних стереотипів, яка робить можливими залучення нових гендерних стратегій і розширення гендерних ролей та дає змогу варіювати гендерну ідентичність, замінюючи її на ідентичності. Основну суть змін можна виразити в тезі: від бінарних опозицій до множинності. У цьому контексті культура постмодерну також відображає зміну ставлення до нетрадиційних форм сексуальної та гендерної репрезентації (ідентичності)" [2, с. 61]. Отже, поведінка людини найбільшою мірою залежить від змін в навколишньому середовищі, переформатувань в ціннісних орієнтирах і якщо в повоєнних періодах це були проблеми недоторканості особи то вже згодом орієнтиром стало покращення соціально-культурних прав, що і впливало на тогочасні поведінкові особливості людини.

Можливо спостерігати еволюцію зміни поведінки людини через призму викликів, що її супроводжує певний життєвий період у взаємозв'язку із оточуючим середовищем, «суспільну поведінку можна трактувати як систему або сукупність таких взаємопов'язаних дій і учинків

особистості, соціальних груп та спільнот упродовж життєдіяльності суспільства, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов'язками та формами суспільного життя. Це – зовнішній вияв діяльності, в якій реалізуються внутрішні покликання, відтворюються фізичні, інтелектуальні та духовні особливості людини, розкриваються її позиція, місце та спосіб буття в суспільно-історичному процесі» [3, с. 342]. У сьогоденні надскладних реаліях нашої держави ми наче повернулись в поведінкових особливостях до забезпечення первісних безпекових потреб, адже з початком війни, а згодом і повномасштабним вторгненням ціннісні орієнтири зазнали змін. В багатьох регіонах нашої країни для людини постало питання збереження життя, захист від постійного порушення базових прав людини, нехтування ворогом будь-яких конвенцій, постійні обстріли мирного населення, руйнування лікарень, дитячих садочків та пологових будинків вщент розбили роками надбудовані поведінкові патерни.

Війна на території нашої держави безумовно вплинула на поведінку кожної людини та змінила ціннісні орієнтири у зв'язку із сучасними реаліями, вважаємо, що ціле покоління буде піддаватись подальшим трансформаціям і в повоєнний період. О.М. Борисюк у своєму дослідженні проаналізувала особливості агресивної поведінки студентів в умовах війни та висновувала, що рівень агресивності та тривожності в молоді значно зріс, що виявляється в зниженні до самоконтролю, почуттям люті, конфліктності, зниження можливості контролювати свої емоції. Респонденти відзначили, що дані зміни стали наслідком ситуації в нашій країні, що і призвело до значного збільшення рівня агресії в студентській молоді [4, с. 46-51].

Формування поведінки людини розпочинається з раннього віку і першочергово батьки є агентами соціалізації дитини та провідниками у самостійне життя і в процесі первинного пізнання нею власної реакції на події та диференціації позитивної та негативної поведінки, що будує основоположний каркас у подальшій взаємодії її з навколишнім світом. Досліджуючи питання впливу воєнного стану на поведінку дитини слід відзначити, що «у дітей війни дуже часто спостерігається невмотивована поведінка на фоні постійного стресу, безпричинної тривоги, раптового страху, панічних атак, нервової напруги, невизначеності у завтрашньому дні, зміни настрою, проблем з фізичним здоров'ям, неможливістю впливати на ситуацію, апатичні синдроми» [5, с. 159].

Важливим є той факт, що сьогодні величезна кількість сімей розлучена війною, оскільки один, а іноді і обоє з подружжя перебувають на службі у Збройних Силах України то діти позбав-

лені можливості постійної взаємодії з батьками, що також впливає на стан тривоги, втрати безпечного сімейного мікроклімату, морального виснаження у зв'язку із переживаннями щодо долі того з батьків хто перебуває на фронті. В силу таких обставин частими бувають випадки виховання дітей бабусями та дідусями, що також дає певний відбиток на формування особистості, що в свою чергу матиме вплив на подальшу поведінку людини. Неможливо обійти увагою дітей, які були викрадені агресором та їхні часто нелюдські умови проживання, пропаганда та нав'язування відомих наративів, внесуть рушійні зміни в життя кожної такої дитини.

Трагічні події, що сьогодні відбуваються, формують значне збільшення проявів девіантної поведінки, не контрольованості та інших деструкцій. Сьогодні можливо лише частково спрогнозувати, наскільки сильно це вплине на поведінку останніх вже у дорослому та зрілому віці. Формуючи правомірну поведінку в дитини, батьки як агенти соціалізації вкладають розуміння доброзичливого співжиття, прийнятних власних фізичних та моральних кордонів, потребу в дотриманні правил, поваги до себе та інших, що тим самим дозволяє вибудувати сприйняття себе та світу. Сьогодні вкрай важко вибудувати здорове уявлення про оточуючий світ, оскільки дитина, що стала свідком звірств війни, постійним повітряним тривогами, перебування в укриттях, відсутність живого спілкування з однолітками у зв'язку із навчанням в онлайн форматі. Окрім цього діти та підлітки постійно зчитують поведінку дорослих, що транслює невизначеність, тривогу та постійний стрес від невідомості у майбутньому та чи воно взагалі настане. Це формує великі ланцюги взаємозв'язків які впливають на психоемоційний стан дитини, яка самоідентифікує себе із батьками, що і дають поштовхи до вже поведінкових змін.

Висновки. Поведінка людини є одне з найбільш досліджуваних питань у різних галузях знань. Можливо прослідкувати, що витoki філософського осмислення досліджуваного поняття сягають часів Античності, що вбачається в розмірковуванні над ідею справедливості та рівності. В період Середньовіччя фундаментальним впливом на поведінку людини та її сприйняття можливо завдячувати християнству. Заповіді Божі формували в людини уявлення про мирне співжиття в любові до ближнього та ціннісних чеснот, що мало неабиякий вплив на формування досліджуваного поняття. Поступово поведінка людини піддавалась удосконаленню із еволюцією людства та новими історичними періодами та вкладалась в правила, що визначали її межі. Насичуючи її більш сучасним розумінням свободи та одночасно відповідальності за свої дії. Після початку війни на території нашої держави, а

згодом і повномасштабного вторгнення поведінка людини піддалась значним деструкціям, що як показують емпіричні дослідження вплинуло на загальні світоглядні цінності людини. Сьогодні не видається можливим повноцінно оцінити та спрогнозувати всі зміни, що зазнала людина в сучасних реаліях війни та як це в подальшому буде впливати на її поведінку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Омельчук О.М. Поведінка людини: Філософсько-правовий вимір: автореф. дис. ...д-ра. юрид.наук: 12.00.12. Львів, 2013. 37 с.
2. Самчук Р.В. Постмодерна ідентичність: гендерний вимір. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Випуск. 9-10. С.52-64.
3. Гарасимів Т.З., Базарник М.В. Поведінка як діяльність: соціально-правовий вимір особистості. С. 340-344. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_845_54.pdf.
4. Борисюк О.М. Дослідження особливостей агресивної поведінки студентів в умовах війни. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю) (м. Львів 27 жовт. 2023 р.) Львів, 2023. С. 46-51.
5. Лисак В.М., Решетило Л.І. Діти війни: особлива потреба підтримки та розуміння *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю) (м. Львів 27 жовт. 2023 р.) Львів, 2023. С. 158-161.